

Horgas Judit

A CIGÁNYOZÁS BEJÁRATOTT MÓDSZER – BESZÉLGETÉS SZOMBATI KRISTÓFFAL

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-08-01 | INTERJÚ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Szombati Kristóf szociológus, antropológus, egykori LMP alapító, a cigányellenesség társadalmi okaival és politikai vetületeivel foglalkozik, több cikket és nemrég egy könyvet publikált a témában. A közelmúlt eseményei kapcsán a romák helyzetéről beszélgettünk.

Miért kapott a romakérdés mostanában ekkora figyelmet?

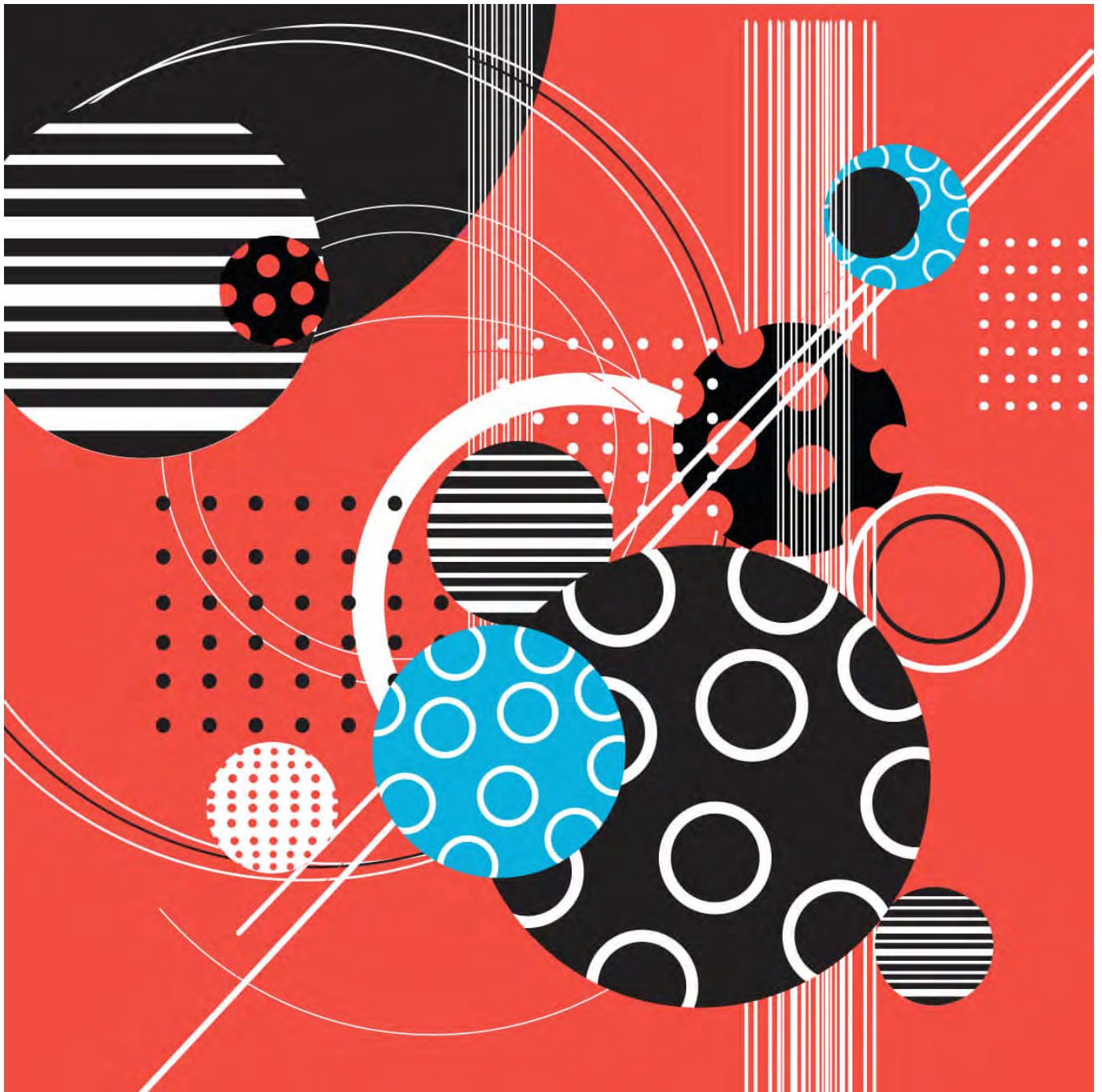
A vezető politikai erő feje, Orbán Viktor úgy gondolta, jobb, ha a közvélemény ezzel foglalkozik. Ez korábban az országos politika szintjén nem volt jellemző a kormánypártra, és eddig a miniszterelnök sem tett olyan elítélő kijelentést, ami ilyen egyértelműen utalt a cigányságra.

Új ellenség kellett?

Ez nagyon primitív olvasata az eseményeknek, de attól tartok, a politika néha ilyen primitív. Tudjuk, hogy a magyar társadalom fogékony a cigányozásra, és az adott politikai helyzetben nem találtak jobb célpontot.

Rasszistább ma a magyar társadalom, mint korábban?

Mindig is jelen volt, hogy a magyarok a cigányokkal szemben fogalmazzák meg az identitásukat. De talán még fontosabb, hogy nagyon sok sérelmet a cigánykérdésen keresztül mondanak ki, ez lett a nyelv, amivel a lecsúszófélben levő és a mobilitás csatornáiban megakadt emberek meg tudják fogalmazni a sérelmeiket. Vidéken közvetlenül érzékelhető a cigány–nem cigány együttélés számos gondja, bánata és olykor szépsége. Városi közegben ez ritkább, az együttélés kevésbé nehéz, de attól még jelen van. Most a VIII. kerületben beszélgettünk, én itt lakom, és sok történetet mesélhetnék, hogyan hozzák be az emberek a cigánytémát a mindennapi beszélgetésekbe. Nemrég a házunkban lakó fiatalember, akivel kisebb konfliktusba kerültem, úgy próbálta elsimítani a nézeteltérést, hogy közös ellenséget talált a házba költöző cigány családban, és buzdított: lépünk fel ellenük együtt.

Mit válaszoltál?

Másra tereltem a szót, amit utólag bánok, mert az ilyen beszédhelyzeteket fontos volna felhasználni, hogy visszajelzést adjunk a cigányozóknak. Szembe kellene néznünk azzal, hogy mi magunk miként veszünk részt a kirekesztő megkülönböztetés újratermelésében. Könnyű azt hinni, hogy nem a probléma része, hanem a megoldása vagyunk. Sokat gondolkodtam a személyes indíttatásomon. Azt hiszem, az édesanyám az egyik kiindulópontom. Ő „felvilágosult rasszista”, aki úgy tart a

cigányoktól, hogy tudja, ez nem helyes. Kisgyerekkoromban becsöngetett hozzánk egy cigányember, hogy megélezze a késeinket. Anyám egyedül volt otthon velem, láttam a szemében, hogy fél. Mégis beengedte, talán mert tudta, hogy apám, aki megátalkodott antirasszista, rosszallaná, ha kirekesztené. Anyám végül elégedetlen volt az árral és az eredménnyel, és a találkozásból azt a következtetést vonta le, hogy a cigányember átvágta őt. Megerősítette az előítéleteit. Ez a polgári rétegekben mélyen rögződött bizalmatlanság nem egyéni probléma, hanem kulturális kérdés. Mindannyiunkban jelen van, de nem tudunk szembenézni vele, nem tudjuk jól kezelni, pedig fontos lenne ezzel valamit kezdeni.

Hogyan lehetne jobban kezelni az együttélést?

Nagyon nehéz, mert hiányzik a nyelv, amivel el tudjuk mondani a bajainkat, bánatainkat. Történelmileg a cigányozás az adott, bejártott módszer. A vidéki társadalom vagy az urbánus közeg problémáinak gyökereit kellene feltárni, megvizsgálni, hogy milyen gyakorlati megoldások lehetségesek. Az államszocializmus hiteltelenítette a baloldali diskurzusokat, a rendszerváltás után pedig nem sikerült kialakítani olyan beszédmodot, ami másként ragadja meg a társadalmi bajok forrását. Amikor még aktívan politizáltam az LMP-ben és kerestem vidéken az autentikus embereket, akik másként szólalnak meg, nagyon keveset találtam. Például Pécs környékén és néhol Hevesben, Borsod egyes részein a bányászközösségekben az együtt eltöltött idő és a radikális egymásrataltság felül tudta írni a származásbeli különbségeket, de egyre kevesebb emberrel találkozom, akik ezt még megtapasztalták.

Emlékszem, doktori munkám egyik fő terepén, Gyöngyöspatán 2011-ben volt egy közmeghallgatás. Egyszer csak felállt egy ember, aki valószínűleg nem volt cigány és a település egyik vegyes, cigányok és nem cigányok lakta utcájában élt. Ő volt az egyetlen, aki azt mondta, műbalhé az egész, és bár a Gárda sokakat kipécézett, valójában csak egy-két családdal van gond. Leült és a beszélgetés folytatódott, mintha meg se szólalt volna. A helyi elit közül senki nem karolta fel ezt a beszédmodot, a

nyilvánvalóan alacsony társadalmi státuszú embert, senki nem próbált hozzá kapcsolódni. Elszigetelt, nehezen meghallható emberek képviselik a nyelvet, ami különbözik a cigányozós, mindig a másokban hibát kereső hozzáállástól.

A cigányok között találkoztál olyan emberekkel, akik alkalmasak lennének a hídépítésre?

Igen, de a vezetők között nem sokkal. A hivatalos cigány kisebbségi képviselők általában nem az alulról építkező, helyi érdekeket képviselik. Ezek klientúrahálózatok, amelyek az éppen aktuális hatalomtól függenek. Ezt a struktúrát nem a Fidesz teremtette meg. A cigány önszerveződéseket a politika szétverte még a kilencvenes évek elején, mert nem akarta, hogy valódi érdekképviselet alakuljon ki. De nem csak az elitben kell keresni a hibát. A roma csoportokat történelmileg rögzült törésvonalak választják el. A beás cigányság volt a leginkább kiszolgáltatott csoport, jellemzően a dél- és nyugat-dunántúli nagybirtokokon éltek alávetett pozícióban. Kevés kivételtől eltekintve ők a többi cigányhoz képest a magyarokhoz közelebb állóként határozzák meg magukat, és kritizálják a többiek vélt léhaságát és különállását. Az oláh cigányokat ezzel szemben erős öntudat jellemzi, ami szintén történelmi gyökerű. Ők megkülönböztetik magukat a gádzsóktól, sőt olykor többnek is érzik magukat, mert tudnak lazán élni, és tudják, milyen fontos a nagycsalád. A legnagyobb létszámú csoportot, a romungrókat nem lehet ilyen egyszerűen jellemezni, annyira különfélék. Sokan közülük nem is vallják magukat cigánynak, és ha tehetik, kerülnek az olyan helyzeteket, amelyekben származásuk felfedéséből bajuk adódhat. A muzikus réteg képes leginkább megfogalmazni a saját érdekeit, de a többi csoporttal nem feltétlenül szolidárisak. Az utóbbi években egyértelműen csökkent a szubetnikai törésvonalak jelentősége, de felerősödtek az osztályalapú különbségek. A hazai roma közösségben így továbbra sem igazán erős a szolidaritás.

Hogyan mutatkozhatna meg a szolidaritás?

Az afro-amerikai közösség példája jól megmutatja, mire gondolok. A rabszolgakereskedelem idején az afrikai feketék is különféle etnikumokhoz tartoztak, de amint felrakták őket a hajókra, a különbségek egyetlen pillanat alatt elmosódtak, és mind fekete rabszolgák lettek. A hihetetlenül durva erőszak megteremtette közöttük a szolidaritást, ami a mai napig érződik. Szerencsére Magyarországon nem voltak rabszolgák, mint például Romániában a 19. századig. Fizikai és szimbolikus erőszak is érte a roma közösségeket, de nem olyan mértékű, ami ilyen egyértelműen felülírta volna a belső törésvonalakat. A romák elleni gyilkosságsorozat és a Gárda vonulása némileg összekovácsolta a közösségeket, és elkezdte felülírni a különbségeket, de ez nem volt elég, hogy a különféle csoportok vezetői összeálljanak,

és meghatározzák, mik a közös érdekeik és céljaik. Ezt a munkát senki nem végezheti el helyettük. Előfordul, hogy roma értelmiségiek azt hangoztatják, a nem roma antropológusok, szociológusok nem beszélhetnek se helyettük, se róluk. Ez utóbbival nem értek egyet, de valóban van olyan munka, amiben a roma aktivistáknak kell irányt adniuk. Setét Jenőék elkezdtek valamit, és szerintem jó irányban tartanak, nagyon fontos az Idetartozunk Egyesület tevékenysége, de hiányoznak az erőforrásaik, és kevés a vidéki szövetségesük. Magyarországon a politika ma nem kedvez az önszerveződésnek, akár romákról, akár nem romákról van szó.

Más társadalmi csoportok is mutathatnának szolidaritást a romákkal?

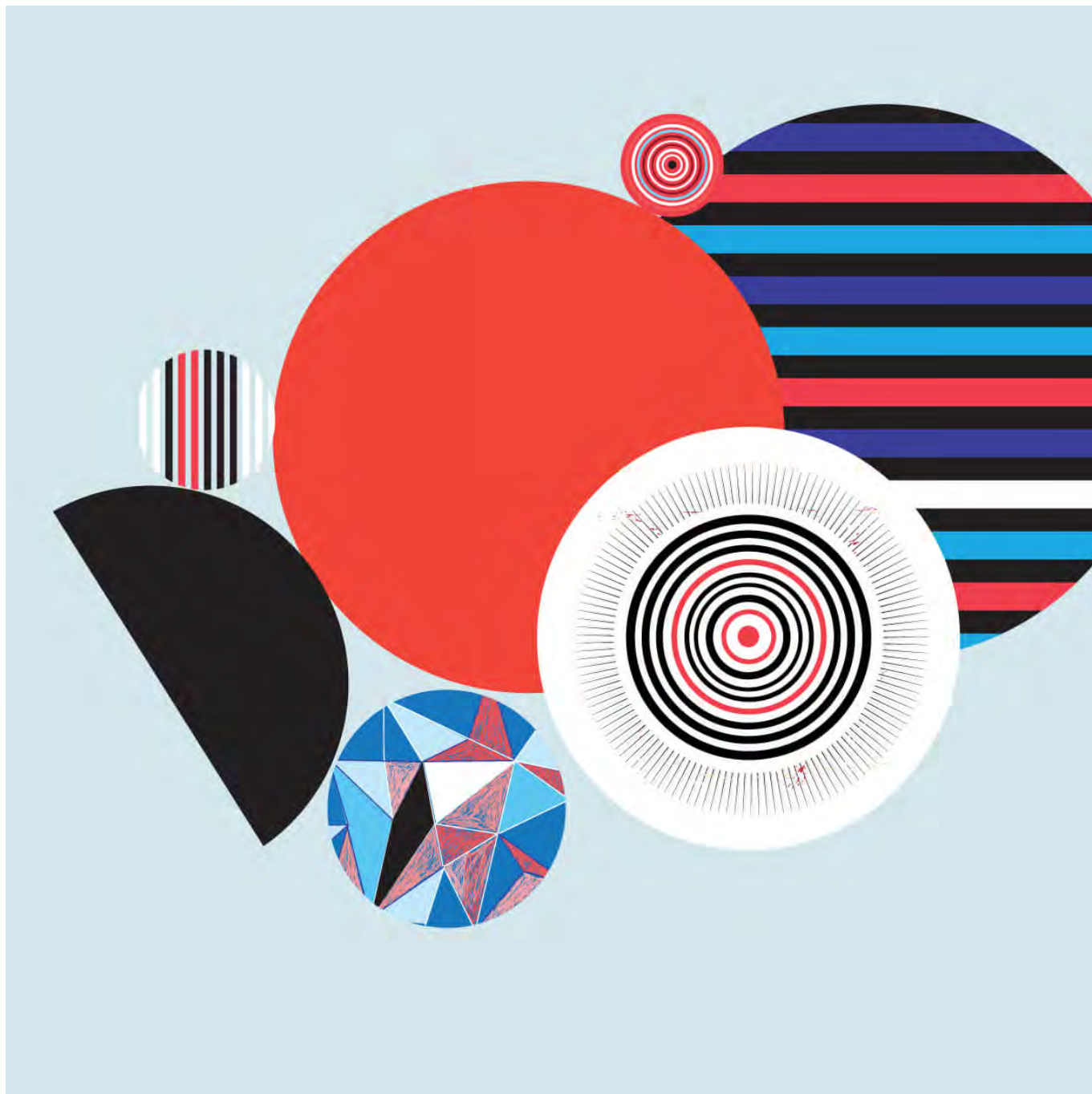
Hiányzik a társadalmi osztályon alapuló szolidaritás is, ami felülírhatná az etnikai különbségeket. Gyöngyöspatán is az alsó osztályba tartozó szegényember emelte fel a hangját, aki érzékelte, hogy sok szempontból olyan helyzetben van, mint a romák. A „cigány” osztályba járt a gyereke, ahol nem kapta meg a kellő oktatást, amivel bármiféle pályát befuthatott volna. A videóikban az ott tanuló roma fiatalok elmondják, hogy még dada sem lehetett belőlük. Az osztályalapú szolidaritást kellene erősíteni az egész országban. Az sem oldana meg mindent, de megmutatná, hogy a fő társadalmi bajaink nem írhatóak le a bőrszín, a származás vagy az életformák különbségével, de erősen összefüggnek azzal, hogy Magyarországon nagyon rosszul működnek a szociális biztonságot és a társadalmi mobilitást segítő állami szolgáltatások és intézmények. Ha nincs biztonság, előbb-utóbb szükségszerűen megerősödik az a beszédmód, ami a szegényeket teszi felelőssé a szegénységből fakadó társadalmi bajokért, és a bűnözők és ingyenélők megregulázásában láttatja a megoldást, ahelyett, hogy a szegénység okaival foglalkozna és igyekezne megnyitni a társadalmi mobilitás elzáródott útjait.

A rasszizmus felhasználása jellemzően a jobboldal politikai eszköze?

A baloldalnak is vannak ebben történelmi vétkei. A baloldali kormányok a tűzoltás stratégiáját választották, ahelyett, hogy esélyteremtő államot igyekeztek volna építeni. Beletörődtek, hogy a romák többsége a társadalom peremén vegetál. Ennek az lett az eredménye, hogy a társadalmi és gazdasági kirekesztésből fakadó problémák helyi szinten csapódtak le. Ezeket a problémákat csomagolta a Gárda a cigánybűnözés nyelvébe, és erre jött a jobbkios és fideszes rendpárti válasz 2009-2010-ben. Azt is érdemes kiemelni, hogy a baloldal vezetői nem álltak ki a romák mellé, nagyon kevesen mondták, hogy a romák elleni támadásokkal az egész társadalomnak foglalkoznia kell.

Hogyan lehetne elmozdulni innen?

Nehéz optimistának lenni. A meglévő civil kezdeményezések, mint például a sokat emlegetett Igazgyöngy Alapítvány, arra alkalmasak, hogy megmutassák: nemcsak a rendpárti út járható, van másik is, és ez rendkívül fontos. De ezek a civil szervezetek nem képesek az uralkodó széljárást megfordítani, sőt maguk is a fennálló rend hálójában vergődnek, még ha ez nem is mindig látszik. A helyi hatókörű civil szervezetek jellemzően a rosszul működő állami intézményeket helyettesítik, és ezzel valamelyest még erősítik is a problémát, mert akaratuk ellenére az igazságtalan struktúrák fennmaradásához járulnak hozzá. A megoldás első és legfontosabb lépése az állami intézményrendszer rendbetétele lenne. Gyöngyöspatán olyan iskolára lenne szükség, ahová mindenki szívesen jár. Ez persze ma utópisztikusan hangzik, pedig mindenki megtalálhatná benne a maga érdekét, a tanárok és a cigányokkal nem szimpatizáló helyi közösség tagjai is. Ehhez azonban hiányzik a fantázia, a megfelelő szerveződés, és nincs elég hídépítő.

Fontos, hogy vannak civil szervezetek, amelyek felhívják a figyelmet a szegregációra, de sokszor nem viszik előre a helyi iskola ügyét, és nem mindig törekednek az együttműködésre. Gyöngyöspatán talán valóban lehetetlen volt együttműködni az igazgatóval és a helyi elittel, de máshol nem annyira reménytelen. Be kell látnunk, hogy jogi úton nem tudjuk a problémát megoldani, minden újabb perrel csak az árkok mélyülnek. Kell egy másik logika, ami nem csak harcolni akar.

Tehát nem a szegregációt kellene megoldani, hanem az oktatásügy problémáit?

Pontosan. A szegregáció kulcsprobléma, de a megoldás az inkluzív intézmények létrehozása, amelyek lényegesen több forrásból gazdálkodnak. A társadalomnak meg kell becsülnie a pedagógusokat, csak akkor várhatjuk, hogy ezt a nagyon nehéz munkát jól végezzék, függetlenül attól, hogy ki ül az osztályban.

Amerikában több helyen erőszakba torkollt a tiltakozás. Számíthatunk arra, hogy a fokozódó rasszizmus nyomására a hazai romák is erőszakosak lesznek?

Nem hinném, mert távolról sincsenek olyan léptékű erőforrásaik, mint az afro-amerikaiaknak. Az állam sem úgy működik Magyarországon, mint Amerikában. Ott, ha bíróság elé kerül valaki, többnyire számíthat a pártatlanságra.

Magyarországon a cigányok számára nincs jogbiztonság?

Fogalmazzunk úgy, hogy jogosan kétkedhet egy magyar roma, hogy valóban igazságot szolgáltatnak neki. Trump Amerikájában is megingott ez a biztonság, és az ügy, ami miatt a tiltakozások elindultak, éppen azt mutatta meg, hogy az amerikai állam részrehajló, és erős az intézményesült rasszista megkülönböztetés. Ennek ellenére Amerikában még mindig jobban működik a rendszer. Magyarországon nagyon hiányoznak a mozgalmak, amik védelmet nyújtanának. Amerikában a választók tizenkét százaléka fekete, ez már jelentős politikai erő, amit nemcsak a demokraták, de a republikánusok is próbálnak becsatornázni magukhoz. Fontos lenne, hogy a magyar romák azt érezzék, számít a véleményük és van, aki képviseli az érdekeiket. A szavazatvásárlás elterjedt gyakorlata azt mutatja, a romák véleménye és érdekei valójában senkit nem érdekelnek, csak a szavazatuk kell. A közmunkaprogram egyik alapvető funkciója, hogy az alattvalói kultúrát és klientúrát megteremtse és fenntartsa. A kormánypárt a helyi polgármesterek kezébe adta a jogot, hogy eldöntsék, ki vehet részt a közmunkaprogramban, ahelyett, hogy egységes szociálpolitikai rendszert épített volna. A polgármesterek így garantálni tudják a társadalmi rendet, és ezzel együtt a klienseik röghöz kötöttségét.

A Helsinkai Bizottság felmérése szerint a romákat lényegesen többször igazoltatják a rendőrök. Veszélyezteteti őket olyan rendőri brutalitás, mint Amerikában az afro-amerikaiakat?

Magyarország nem rendőrállam, mint az USA, és ez jelentős különbség. Amikor Gyöngyöspatán a nem roma lakosság azzal vádolta a rendőrséget, hogy nem derítik fel a szabálysértéseket, kisebb lopásokat, úgy próbálták helyreállítani a legitimitásukat, hogy pár hónapon át minden apró-cseprő ügyért megbüntették a

cigánytelep lakóit. De arról azért hallanánk, ha a rendőrök tömegesen agyba-főbe vernék a romákat. Előfordul rendőri atrocitás, de nem olyan mértékben, mint az USA-ban.

Amerikában sem csupán arról van szó, hogy a fehérek rasszisták, hanem hogy a neoliberais állam is az elnyomást erősíti. Az USA-ban 2,3 millió ember van börtönben, 38%-uk fekete. Nagyon olcsón dolgoztatják őket a multinacionális cégek, így az állam és a gazdaság összefonódik. Az afro-amerikaiak mozgalmának erre is rá kellene mutatnia, ha valóban fel akarják számolni az intézményes rasszizmust. Az amerikai baloldal is vaskosan ludas az ügyben, Clinton alatt futott fel ez a börtönpolitika. Húzhatunk itthoni párhuzamokat: a közmunkaprogram első változatát a Gyurcsány-kormány vezette be, mert rettegetek, hogy elveszítik a vidéki szavazóikat, és nem tudtak jobbat kitalálni, mint hogy felültek a rendpárti vonatra. De az ilyen manőverek soha nem jönnek be a baloldalnak, a rendpártiságot meg kell hagyni a jobboldalnak.

kép | adobe.com